

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 3-4 (172) | str. 233–469

Matic Kristan, *Usury in the Summa of Monaldus: Sources, Composition, and Intentions of a 13th Century Encyclopedia of Law* • Svit Podgornik, *Oborožitev in obramba samostanov kontemplativnih redov na slovenskem za čas turških vpadov* • Lucija Pečnik, *Ženska v blejskem gospostvu v poznem 17. stoletju: analiza zvezanih sodnih zapisnikov* • Sonja Svoljšak, *Knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem in začetki licejske knjižnice* • Jan Županič, *Gender and Ennobelment in the Austrian Empire. The Transformation of the Nobility in the Context of the Women's Question* • Endre Domonkos and András Schlett, *The „New Course” and its impacts in Central and Eastern Europe: The case of Hungary* • David Hazemali, Dominik Herle, Žana Plejić in Matjaž Klemenčič, *Slovenska kapela v Washingtonu D. C.: Zgodovina nastanka in njen kulturni, politični in verski pomen za Slovence in slovensko-ameriško skupnost*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 3-4 (172) | str. 233–469

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. oktober 2025.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2025: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, december 2025

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on October 15, 2025.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2025): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, December 2025

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Matic **Kristan**, Usury in the *Summa* of Monaldus: Sources, Composition, and Intentions of a 13th Century Encyclopedia of Law240–264
 Oderuštvo v Monaldovi Summi: viri, sestava in nameni pravne enciklopedije iz 13. stoletja
- Svit **Podgornik**, Oborožitev in obramba samostanov kontemplativnih redov na slovenskem za čas turških vpadov266–291
 The Armament and Defence of Monasteries of Contemplative Orders in Slovenia during the Ottoman Incursion
- Lucija **Pečnik**, Ženska v blejskem gospostvu v poznem 17. stoletju: analiza zvezanih sodnih zapisnikov292–333
 Women in the Seignury of Bled/Veldes in the Late 17th Century: Analysis of Bound Court Minutes
- Sonja **Svoljšak**, Knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem in začetki licejske knjižnice334–354
 The Library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola and the Beginnings of the Lyceum Library
- Jan **Županič**, Gender and Ennoblement in the Austrian Empire . The Transformation of the Nobility in the Context of the Women's Question356–377
 Spol in podeljevanje plemiških naslovov v Avstrijskem cesarstvu. Preobrazba plemstva v kontekstu vprašanja žensk
- Endre **Domonkos** and András **Schlett**, The „New Course” and its impacts in Central and Eastern Europe: The case of Hungary378–407
 „Nova smer” in njeni vplivi v srednji in vzhodni Evropi: primer Madžarske
- David **Hazemali**, Dominik **Herle**, Žana **Plejić** in Matjaž **Klemenčič**, Slovenska kapela v Washingtonu D. C.: Zgodovina nastanka in njen kulturni, politični in verski pomen za Slovence in slovensko-ameriško skupnost408–438
 The Slovenian Chapel in Washington, D.C.: The History of Its Foundation and Its Cultural, Political, and Religious Significance for Slovenians and the Slovenian-American Community

V spomin – In memoriam

Zaslužnemu profesorju Univerze v Ljubljani dr. Miroslavu Stiplovšku v spomin (Dušan Nečak)	440–442
In memory of Professor Emeritus of the University of Ljubljana, Dr. Miroslav Stiplovšek	

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

41. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije; Brežice, 1.–2. oktober 2025 (Brina Kotar)	444–445
41st Congress of the Association of Historical Societies of Slovenia; Brežice, 1–2 October 2025	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Marjeta Šašel Kos, V srcu rimskega imperija: zgodovina slovenskega prostora v antiki do vlade Maksimina Tračana (Rok Ribič)	448–452
Jože Maček, Zgodovina slovenskega agrarnega prebivalstva (Nikita Peresin Meden)	453–455
Hranimo misli že 250 let, razstava (maj 2024–februar 2025) in katalog Narodne in univerzitetne knjižnice (Anja Dular)	456–458
Julij Savelli, 1945: Dnevnik mojega križevega pota (Špela Chomicki)	459–461

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis462–465
Instructions for Authors

Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 79, 2025466–469
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 79, 2025

Razprave

Sonja Svoljšak

Knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem in začetki licejske knjižnice

SVOLJŠAK, Sonja, dr., bibliotekarka, Narodna in univerzitetna knjižnica, SI-1000 Ljubljana, Turjaška ulica 1, sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7854-0651>

Knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem in začetki licejske knjižnice

Zgodovinski časopis, Ljubljana 79/2025, št. 3-4, str. 334–354, 48 cit.

1.01 Izvirni znanstveni članek: jezik (Sn. (En., Sn., En.)

CC BY-SA

Knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem predstavlja specifičen pomnik organiziranega razsvetljenskega prizadevanja za ekonomske reforme ter razvoj uporabnih ved in naravoslovja na današnjem slovenskem ozemlju. V prispevku je predstavljen pregled povezav med družbino knjižnico in začetki licejske knjižnice. Pregledana sta obseg in vsebina zbirke s posebnim ozirom na družbine temeljne dejavnosti in interese. Ker je knjižnica nastajala iz rednih dotacij deželno knežje zbornice, stanovskega domestikalnega fonda in vladnih sredstev, pa tudi s pomočjo donacij posameznih članov, je zbirka analizirana tudi s stališča znamenj provenienc ter dokumentov, ki pričajo o izvoru knjig in njihovem kroženju med osebnimi zbirkami članov družbe, drugimi tedanjimi zbirkami in družbino knjižnico. Ocenjen je pomen knjižnice Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti v kontekstu aktualnosti njene vsebine za licejsko knjižnico.

Ključne besede: Družba za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem, knjižnica, licejska knjižnica

SVOLJŠAK, Sonja, PhD., Librarian, National and University Library, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana, sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7854-0651>

The Library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola and the Beginnings of the Lyceum Library

Zgodovinski časopis, (Historical Review), Ljubljana 79/2025, No. 3-4, pp. 334–354, 48 notes.

Language: Sn. (En., Sn., En.)

CC BY-SA

The library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola represents a specific monument of the organized Enlightenment effort for economic reforms and the development of applied sciences and natural sciences in present-day Slovenian territory. The article presents an overview of the connections between the Society's library and the beginnings of the Lyceum library. The scope and content of the collection are reviewed with special attention to the Society's core activities and interests. Since the library was established from regular grants from the Provincial Chamber, the Estates Domestic Fund and government funds, as well as with the help of donations from individual members, the collection is also analysed from the point of view of provenances and documents that testify to the books' origin and their circulation among the personal collections of the society members, other collections of the time and the Society's library. The significance of the library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola is assessed in the context of the relevance of its content for the Lyceum library.

Keywords: The Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola, Lyceum Library

Uvod

Družba za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem¹ je bila leta 1767 ustanovljena na pobudo cesarskega dvora po vzoru podobnih družb v Evropi, predvsem bernske Die Ökonomische Gesellschaft in bretonske Societe d'Agriculture de Commerce et des Arts.² Sprva je delovala v okviru deželnega komerčnega konsesa, leta 1769 pa je kot posvetovalni organ postala neposredno podrejena kranjskemu deželnemu glavarstvu z namenom, da bi v skladu s tedanjimi razsvetljskimi političnoekonomskimi doktrinami pripomogla k povečanju in izboljšanju kmetijske proizvodnje ter manufakturne dejavnosti na Kranjskem. Zasnovana je bila kot akademska institucija, financirana iz javnih sredstev, povezovala pa naj bi se z drugimi tedaj delujočimi ustanovami širom Evrope, predvsem pa s sorodnimi družbami, ki jih je cesarica Marija Terezija v istem obdobju ustanovila na Češkem, Moravskem, v Zgornji Avstriji, Spodnji Avstriji in na Tirolskem. Med osnovnimi družbinimi cilji je bilo proučevanje kakovosti in narave terena, intenzifikacija obdelave zemlje in uvajanje novih metod pognojevanja, promocija novih pridelkov ter krmilnih industrijskih rastlin (na primer krompirja, lanu, konoplje in murv), razvoj čebelarstva, uvajanje novih metod izkoriščanja gozdov in lesa oziroma nadomestitev lesa z drugimi kurivi in gradbenimi materiali (na primer premogom, šoto in škrljancem) ter razvoj obrtništva oziroma manufakturnih dejavnosti s pomočjo spodbujanja in promocije inovacij, raziskav in poskusov na posameznih področjih dejavnosti.³ S pomočjo družbe je bila na ljubljanskem jezuitskem kolegiju ustanovljena tudi stolica za risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko, posamezni člani družbe pa so poučevali tudi na drugih tamkajšnjih stolicah. Med članstvom družbe so prevladovali pripadniki tedanjih zemljiških posestnikov, uradništva ter premožnejšega meščanstva in duhovščine iz redov, ki so upravljali večja posestva. Člani družbe so bili na primer pripadniki družin Auersperg, Lichtenberg, Apfaltrer, Hohenwart, Rosenberg, Mühlbacher, Taufferer, Hallerstein, Breckerfeld in Lambert ter posamezniki, kot na primer Giovanni Antonio Scopoli, Gabrijel Gruber, Anton Tomaž Linhart, Žiga Zois, Blaž Kumerdej, Peter Pavel Glavar, Pompej Brigido, Balthasar Hacquet, Janez Blagaj, Mihael Gottlieb Raigersfeld, Sigismund Gal-

¹ Njen razvoj in delovanje je v diplomskem delu, ki je bilo leta 2006 objavljeno kot daljši znanstveni članek, podrobno raziskala in opisala Ema Umek.

² Umek, *Kranjska kmetijska družba*, 2006, str. 3.

³ Sušjan in Južnič, *The Carniolan Society*, 2018, str. 109.

lenberg, Maria Dizma Barbo - Waxenstein in Valentin Modesti. Družba je imela tudi posamezne častne člane iz drugih sorodnih in akademskih ustanov, na primer Francesca Griselinija iz Benetk, profesorja ekonomije v Göttingenu Josepha Beckmanna in učitelja kameralističnih in policijskih ved na dunajskem Terezijanišču Karla Zallheima.⁴ Financirala je raziskave, objave in poskuse posameznih članov, izdajala pa je tudi lastni publikaciji. To sta bili *Sammlung nützlicher Unterrichte der Agrikulturgesellschaft in Krain* (1770–1776) in časnik *Wöchentliche Kundschaftsblatt des Herzogtums Krains* (1775–1776), ki je bil predhodnik *Laibacher Zeitung*.

Eden od pripomočkov za družbino delovanje je bila njena knjižna zbirka. V temeljnem viru, ki opisuje začetke, zgodovino in razvoj licejske knjižnice oziroma kasnejše Cesarskokraljeve študijske knjižnice, je Konrad Stefan povzel osnovne podatke o nastanku, zgodovini in usodi te zbirke, ki je po družbinem razpadu postala del licejske knjižnice. Zapisal je, da je »družba ob znatnih stroških oziroma s pomočjo svojih članov postopno nabavljala pretehtan izbor ekonomskih in fizikalnih knjig, še zlasti s področij stavbarstva, mehanike, botanike, prirodropisa, rudarstva in kmetijstva«. Njena zbirka, ki je del nastajajoče licejske knjižnice postala leta 1787, naj bi po Stefanovih podatkih obsegala 572 del v 2086 zvezkih.⁵ Družbino knjižnico ali posamezne knjige mestoma v različnih kontekstih omenjajo tudi razni kasnejši prispevki in objave,⁶ nikoli pa ni bila podrobneje analizirana in kontekstualizirana.

Eno od pogosto prezrtih dejstev v zvezi z zbirko Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem je, da se je pojavila v prvih dveh pobudah in programih za ustanovitev javne študijske knjižnice.⁷ V prispevku bo zato najprej predstavljen pregled omenjenih pobud in z ustanovitvijo licejske knjižnice povezanih prizadevanj, pri katerih so sodelovali posamezni člani družbe. V nadaljevanju bosta pregledana obseg in vsebina zbirke glede na dejavnosti družbe. Ker je knjižnica nastajala iz rednih dotacij deželno knežje zbornice, stanovskega domestikalnega fonda in vladnih sredstev, pa tudi z donacijami posameznih članov, bodo pregledane knjige in dokumenti, ki pričajo o izvoru knjig in njihovem kroženju med osebnimi zbirkami članov družbe, drugimi tedanjimi zbirkami in družbino knjižnico. V sklepnem delu bo ocenjen pomen knjižnice Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti v kontekstu aktualnosti njene vsebine za licejsko knjižnico.

Družba za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem ter ustanavljanje licejske knjižnice

Čeprav naj bi odlok cesarice Marije Terezije glede knjig, ki so bile rešene iz pogorelega jezuitskega kolegija in namenjene bodoči javni študijski knjižnici, izvirал iz leta 1774, v katero večina literature postavlja tudi začetek licejske knjižnice, pa

⁴ Umek, *Kranjska kmetijska družba*, 2006, str. 3.

⁵ Stefan, *Zgodovina*, 2009, str. 15.

⁶ Umek, *Kranjska kmetijska družba*, 2006, Sušjan in Južnič, *The Carniolan Society*, 2018, Svoljšak in Kocjan, *Provenience*, 2013, Vidmar, *Izbor*, 2018, Svoljšak, *Avtorji in bralci*, 2018, Vidmar, *Knjižnice na Slovenskem*, 2022.

⁷ Kodrič-Dačić, A. T. Linhart, 2005.

se je resnejše logistično načrtovanje v zvezi z njeno formalno vzpostavitvijo, ureditvijo, vsebino in upravljanjem začelo šele v osemdesetih letih. Prva podrobneje razdelana pobuda je 27. aprila 1784 prišla prav od predsednika Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem, grofa Jurija Jakoba Hohenwarta. Oblastem na Dunaju je namreč predlagal, da bi se obstoječe ljubljanske knjižnice združile v javno študijsko knjižnico. V zvezi s tem je predlagal, da bi družba za 1200 goldinarjev odkupila Auerspergovo knjižnico, jo združila z nastajajočo licejsko in semeniško knjižnico ter jo namenila javnosti. Tako je 6. maja 1784 Hohenwart z Dunaja prejel navodilo, naj pobudo skupaj s katalogom omenjene knjižnice in kratkim orisom svojih pogledov na konkretne okoliščine v luči javne dostopnosti pošlje guberniju v Gradec, pri čemer so mu obljubili vso podporo. Njegovo poročilo z dne 23. maja 1784 se je glasilo: »Zamisel je, da zbirko knjig, ki jo je nabavila Družba za kmetijstvo, namenimo javni uporabi oziroma se to postavi javna knjižnica. V ta namen se prosi za del praznega prostora odpravljenega jezuitskega kolegija, kjer bi se postavila zgradba knjižnice, za katero kmetijska družba zmore sama pokriti stroške, in sicer iz lastnega fonda ter nakazanih prilivov. Če gubernij dovoljenja za to ne bi dal, bi knjižnico lahko umestili v zgradbo semenišča ali v stanovsko gimnazijo. Nadzor nad njo velja poveriti upokojenemu bivšemu jezuitu ob upoštevanju gubernijske odredbe 15. oktobra 1783, ki ureja zaposlovanje nekdanjih jezuitov v državnih službah. Dodati mu je potrebno pomočnika in slugo v zameno za brezplačno bivanje v knjižnični zgradbi ter dodeliti plačo, kot jo sedaj prejema bibliotekar v semenišču, to je 180 goldinarjev letno. Povečanje oziroma dopolnitev v vseh strokah še pomanjkljivega fonda bi deloma lahko pokrila kmetijska družba, deloma pa lahko pričakujemo, da Njegovo Veličanstvo ne bo temu namenilo samo knjižnih zbirk razpuščenih samostanov in tistih, ki jih je potrebno še razpustiti, ampak bo tako kot drugim deželam najmilostljiveje blagovolilo odrediti primeren znesek. V nadaljevanju lahko prav tako z utemeljenimi razlogi pričakujemo, da bodo tudi nekateri zasebniki, naklonjeni splošni koristi, prispevali v ta namen«. ⁸

Štiriindvajsetega maja 1784 je bil na gubernij za Notranjo Avstrijo z ljubljanskega okrožnega urada poslan še obširnejši in natančnejši načrt za vzpostavitev javne študijske knjižnice v Ljubljani, vključno z načrtom za njeno financiranje in zagotavljanje kadra. Pod načrt se je podpisal kresijski poglavar Anton Taufferer, vendar naj bi ga sestavil Anton Tomaž Linhart. Oba sta bila tudi člana Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti. Po tem predlogu naj bi se v javno študijsko knjižnico združile knjižnica ljubljanskega semenišča, knezoškofijska zbirka knjig v Gornjem Gradu, gimnazijska knjižnica oziroma ostanki nekdanje jezuitske knjižnice, knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti, družinska knjižnica knezov Turjaških (ki jo bo v te namene odkupila kmetijska družba), knjižnice bistrških kartuzijanov, velesovskih in mekinjskih nun, knjižnica razpuščenih ljubljanskih avguštincev eremitov, knjižnica ljubljanskih frančiškanov, knjižnici ljubljanskih bosonogih avguštincev in kapucinov in zasebne knjižnice posameznih (znanih in potencialnih) donatorjev. Poudarek načrta je bil na vsebinski skladnosti zbirke s

⁸ Ibid., str. 360.

potrebami predavateljev na liceju in na dobri zastopanosti naravoslovnih ved. Načrt je imel značilne razsvetljenske poteze, saj je v njem knjižnica predstavljala »dosegljiv pripomoček, ki bi utegnil služiti razsvetljevanju« ter »usmerjanju ljudi v нравno življenje in učenju ubogljivosti nasproti zakonu predvsem s pomočjo prosvete«. ⁹

Linhartov predlog o ustanovitvi knjižnice v Ljubljani je gubernij načeloma sprejel, za njegovo uresničenje pa naj bi poskrbela prav Družba za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem. ¹⁰ Ta se je tudi resno lotila priprav na gradnjo knjižničnega poslopja in 15. februarja 1785 je Linhart v pismu Martinu Kuraltu optimistično zapisal, da knjižnica končno nastaja. Kmetijska družba je izdelala tudi podroben načrt za knjižnico in predračun stroškov ter ga 15. marca 1785 predložila oblastem. ¹¹

Vendar uresničitve ni doživel nobeden od družbinih predlogov in načrtov. Zato sta bila vsebinska podoba in obseg – kot je ob analizi Linhartovega predloga ugotovila Eva Kodrič-Dačić – z dekretom dvorne študijske komisije z dne 15. januarja 1791 ustanovljene licejske knjižnice daleč od razsvetljenske vizije Antona Tomaža Linharta oziroma Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem. Splet političnoekonomskih okoliščin, predvsem prekinitve cesarske podpore Družbi za kmetijstvo in uporabne umetnosti, ob hkratni načrtni ekonomskopolitični centralizaciji, je posredno in neposredno povzročil, da je družbino delovanje leta 1785 zamrlo. S tem so se končala tudi njena patriotska prizadevanja in pobude, vključno s tistimi, ki so bile neposredno povezane z vzpostavitvijo javne študijske knjižnice na Kranjskem oziroma licejske knjižnice. Leta 1787 je bila družba razpuščena. Njeno prihranjeno premoženje je prešlo v običajni dolžniški fond, njena zbirka knjig pa je bila z visoko odredbo 6. avgusta 1787 (29. oktobra 1787 odredba gubernija) namenjena nastajajoči licejski knjižnici in je bila spravljena pod štiri spodnje oboke gimnazijske zgradbe pri Sv. Jakobu. Leta 1789 je prvi licejski knjižničar Franz Wilde v zvezi z zbirko zapisal: »Odkar je bila razpuščena Družba za kmetijstvo, je osirotela tudi knjižna zbirka; vselili so se prah, plesen in trohnoba in dediščina razsvetljenstva je zapadla v kar se da klavarno stanje. Nihče se ni pobrigal za potrebno nego knjig; ostale so zaprte in prepuščene zobu časa. Pri združevanju samostanskih knjižnic z licejsko so knjige neprevidno in brez vsakršnega reda postavljali ene zraven drugih.« ¹²

Današnji obseg zbirke ter ohranjeni katalogi in popisi

Konrad Stefan na podlagi Wildejevega popisa družbine zbirke iz leta 1788 navaja, da je bilo po razpadu družbe leta 1787 v nekdanjo gimnazijsko zgradbo predanih 572 del v 2086 zvezkih. ¹³ Zbirko je spremljal abecedni katalog, ki ima (tako kot posamezne knjige iz zbirke) na notranji strani sprednje platnice grafični

⁹ Ibid., str. 369.

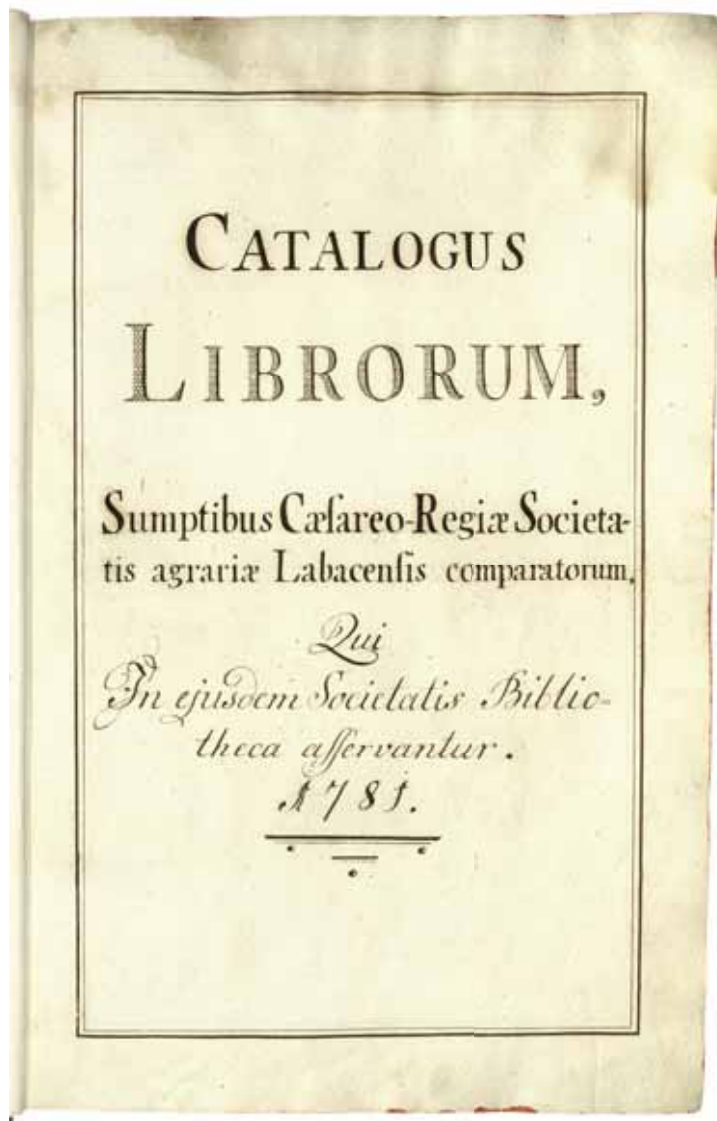
¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., str. 371.

¹² Stefan, *Zgodovina*, 2009, str. 13–15.

¹³ Ibid.

ekslibris z družbinim motom: *Omnis in hac certam regio iacit arte salutem* (glej sliko 1).¹⁴ Katalog obstaja tudi v prepisu, ki pa ni povsem identičen izvirniku (glej sliko 2).¹⁵ K obema je priložen še dodatek s popisom dvajsetih iz zbirke izločenih del (glej sliko 3).¹⁶

Slika 1: Ekslibris Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem in naslovna stran *Catalogus Librorum, Sumptibus Casareo-Regiæ Societatis agrariæ Labacensis comparatorum, qui in ejusdem Societatis Bibliotheca asservantur* iz 1781 (NUK Ms 1933)

¹⁴ *Catalogus Librorum*, 1781.

¹⁵ *Bücherkatalog*.

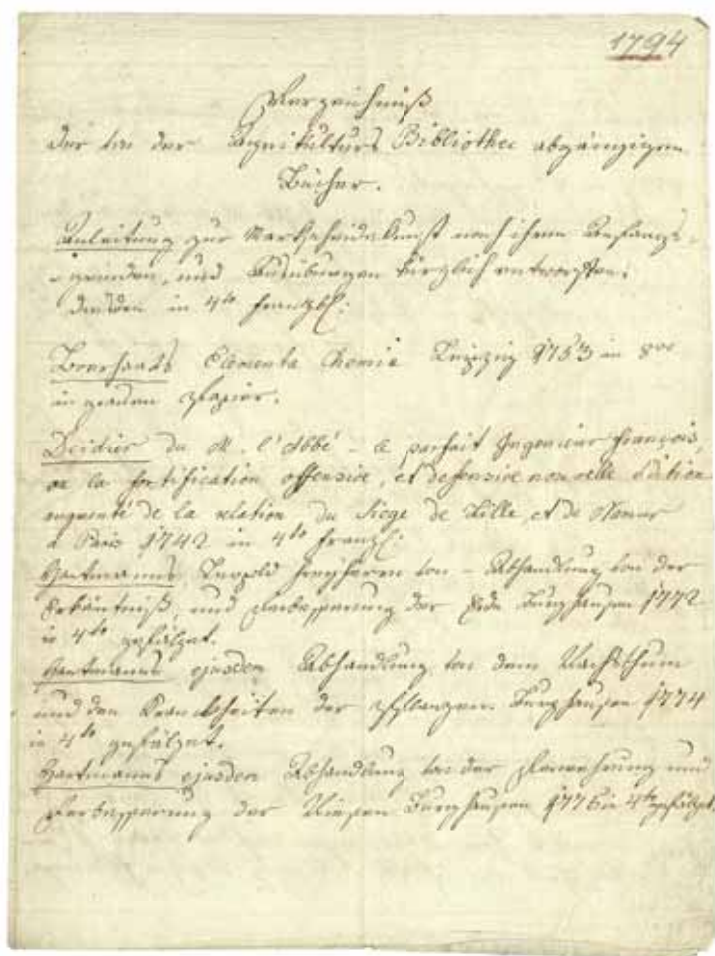
¹⁶ *Verzeichniß*.

Slika 2: *Bücherkatalog der kaiserl. königl. ökonomischen Gesellschaft in Krain (1)*, (NUK, Ms 1933)

V Wildejevem popisu licejske knjižnice je zbirka Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem na drugem zaporednem mestu (glej sliko 4).¹⁷ Popis je urejen po formatih (folianti, kvarti, oktavi), znotraj posameznih formatov pa po abecedi. Na koncu je še dodatek s seznamom nevezanega gradiva in rokopisov, med katerimi so tudi družbini zborniki ter Linhartov *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs*, ki je nastal s finančno

¹⁷ [Wilde], *Verzeichniß*, 1788.

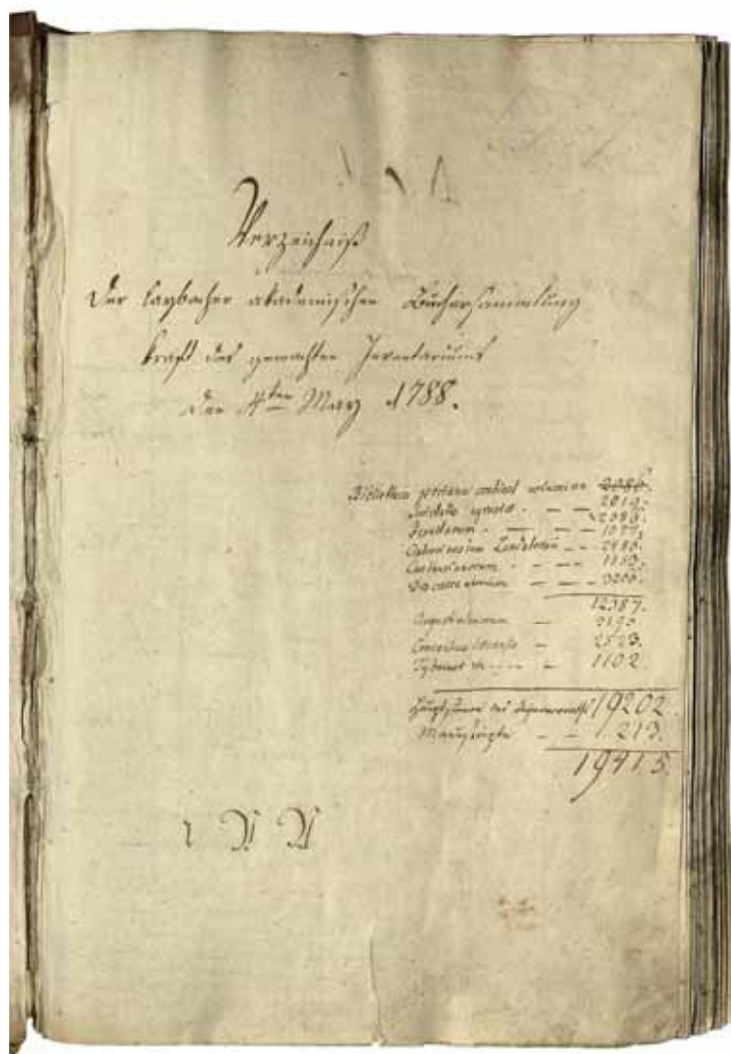

Slika 3: Verzeichniß der von der Agrikulturs Bibliothec abgängigen Bücher iz 1794 (NUK, Ms 1933)

pomočjo Družbe (glej sliko 6).¹⁸ Skupni seštevek vseh naslovov v Wildejevem popisu je tako 591. Vendar je natančnejši pregled seznama ob rekonstrukciji zbirke pokazal nekoliko drugačen obseg. Število naslovov identificiranih tiskanih knjig in rokopisov je 682, 62 naslovov, ki jih navajajo navedeni katalogi in popisi, pa v današnji zbirki, kakršno hrani NUK, ni bilo najdenih.

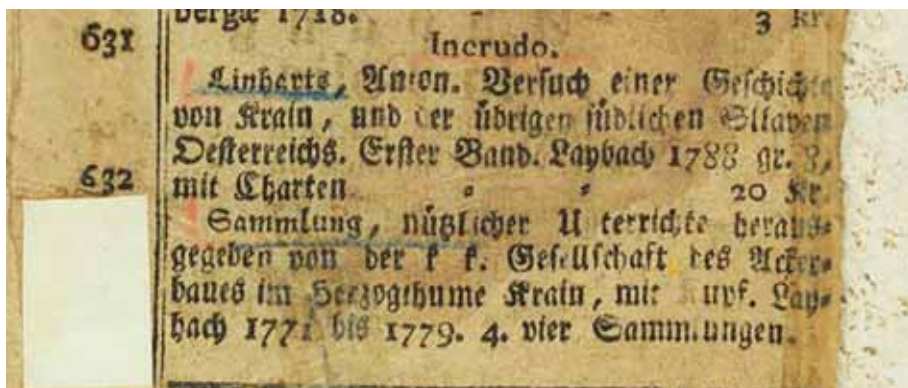
Razlogov za takšno odstopanje je več. V posameznih zvezkih, ki jih je zabeležil Wilde, so namreč neidentificirani oziroma nepopisani privezki, pod enim zaporednim (štetim) vnosom pa je dostikrat navedenih tudi več del istega avtorja ali celo različnih avtorjev (glej sliko 5). Tudi katalog knjižnice iz leta 1781 je nepopoln,

¹⁸ Umek, Kranjska kmetijska družba, 2006, str. 7.

Slika 4: [Wilde, F.], *Verzeichniss der Laybacher akademischen Büchersammlung Kraft des gemachten Inventariums den 4ten May 1788. (I)*, (NUK, Ms 1946)

saj ga, kot je razvidno iz delovanja družbe v zadnjih letih, niso najbolj dosledno dopolnjevali. Najmlajše vpisane izdaje so sicer iz leta 1782, manjka pa na primer celotna črka C. Zato v njem ni posameznih naslovov z Wildejevega seznama, ki je pravzaprav inventarni popis zbirke, kakršna je bila predana v nastajajočo licejsko knjižnico. Če k skupnemu številu danes identificiranih naslovov prištejemo manjkajoče in na novo odkrite naslove, ki so vsaj na enem od omenjenih seznamov, ugotovimo, da je zbirka štela približno 750 naslovov. Med gradivom so prevladovala monografije, vključevala pa je tudi večje število sočasnih periodičnih publikacij, vključno z nevezanimi izvodi družbinih izdaj *Sammlung Nützlicher Unterrichte*, ki jih je, tako kot prvi del Linhartovega *Versuch*, licejska knjižnica na dražbi leta 1794

Slika 7: Izsek z dražbenega seznama (*Verzeichnis der in der öffentlichen Bibliothek des kaiserl. königl. Lycäums zu Laibach vorhandenen Duplikate*, Ljubljana, 1794)

Kratek vsebinski oris zbirke

Že hiter pregled kataloga iz leta 1781 in Wildejevega popisa nakazuje, da je knjižnica Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem vsebovala predvsem sočasne izdaje z različnih področij uporabnih in naravoslovnih ved. Med splošnimi priročniki za ureditev in izbiro vsebin za zbirko je Labbéjeva *Bibliotheca bibliothecarum curis secundis auctior* (Rouen, 1672), med bolj specifičnimi pa Woellnerjev *Unterricht zu einer kleinen aber auserlesenen ökonomischen Bibliothek bestehend in feiner Anzeige der besten oekonomischen Bücher und derer vornehmsten in grössern Wercken zerstreuet befindlichen Abhandlungen über alle Theile der Landwirthschaft* (Berlin, 1764).

Družbine dejavnosti so izhajale iz tedanjih političnoekonomskih doktrin, zato ni presenetljivo, da je bilo v zbirki nekaj temeljne literature s tega področja. Med tovrstnimi vsebinami sicer – čeprav naj bi se njene političnoekonomske usmeritve umeščale med merkantilizem in fiziokratizem²⁰ – ni tedanjih vodilnih francoskih in angleških fiziokratov. So pa zastopana teoretska dela posameznih, tudi liberalnejših kameralistov, kot je bil na primer Joseph von Sonnefels, pa tudi dela drugih tedanjih političnoekonomskih teoretikov, na primer Johanna Heinricha Gottloba von Justija, Georga Heinricha Zinckeja in Johanna Friedricha von Pfeifferja. V ta sklop literature bi lahko prišteli še nekatere naslove s področja (predvsem) gospodarskega in trgovinskega prava, denarništva, nekaj del s področja trgovine, trgovinske statistike in demografije ter nekaj referenčne literature.

Skladno z osnovnim namenom in cilji družbe ter duhom časa, ki ga je zaznamoval prehod od tradicionalnih metod kmetovanja k bolj sistematičnim in empiričnim pristopom, najobsežnejši del zbirke predstavljajo aktualna dognanja s področja kmetijstva. Med temi so najštevilčnejše sočasne objave s področja poljedelstva, živinoreje, gozdarstva in čebelarstva, prisotna pa so tudi posamezna dela starejših avtorjev v sočasnih izdajah, kot so na primer Columellove in Varonove razprave o kmetijstvu v nemškem prevodu.

²⁰ Umek, *Kranjska kmetijska družba*, 2006, str. 32.

Razprave in priročniki s področja poljedelstva obravnavajo pridelavo, pa tudi predelavo in shranjevanje poljščin, predvsem žita in krompirja, za gojenje in izboljšavo katerih si je družba sistematično prizadevala. Parmentierjev *Examen Chymique Des Pommes De Terre* (1773) na primer obravnava najnovejša botanična odkritja o krompirju in njegovem gojenju, Griselinijev *Nuova maniera di seminare, e coltivare il formento* (1765) pa razne izboljšave na področju setve in gojenja žit. Nekaj je (tudi odmevnejših) razprav s področja izboljševanja kakovosti zemlje, pognojevanja in raznih izboljšav poljedelskih postopkov, kot na primer Duhamelov traktat o kmetijstvu iz leta 1752 na podlagi študij Jethra Tulla ali Benekendorffov *Allgemeiner vollständiger Acker-Catechismus* (1776). Precej je tudi literature na temo vzdrževanja oziroma strateškega upravljanja gozdov, kar je prav tako spadalo med družbine dejavnosti. Posamezna dela in razprave obravnavajo šoto in njeno uporabo, za katero so si v družbi prizadevali tudi z namenom, da bi se omililo izsekavanje gozdov za kurjavo.²¹ Nekateri splošni in področni priročniki obravnavajo še različne vidike gojenja in identifikacije koristi, pa tudi bolezni posameznih rastlin, dobrega gospodinjstva in gospodarjenja na kmetijah, kolobarjenja, vrtnarstva, zeliščarstva, vinogradništva, ribolova in lovstva. Gotovo je bila tovrstna literatura tudi koristna podlaga za predavanja na stolici za kmetijstvo, ki jo je od leta 1771 na jezuitskem kolegiju vodil Johann Ghiell.²²

Vzporednice med kmetijskimi poskusi, ki so jih člani izvajali na pristavi pod ljubljanskim gradom in na svojih posestih, ter temu namenjeno literaturo v zbirki je mogoče potegniti predvsem na področju pridelave in uporabe lanu ter papirništva. Posamezniki, kot na primer Gruber, ki je v papirnem mlinu v Radečah po Scopolijevih navodilih izvedel poskus pridobivanja papirja iz žaganja,²³ so morda v svojih zasebnih zbirkah imeli še več tovrstne literature, v zbirki pa je na primer šest zvezkov, ki opisujejo poskuse Jacoba Christiana Schaefferja, s katerim si je glede novih metod za izdelavo papirja dopisoval tudi Scopol. Najti je tudi posamezna dela s področja tretiranja semen pred setvijo, s čimer (predvsem z različnimi metodami namakanja pred setvijo) so se prav tako ukvarjali posamezni člani.²⁴ O (sicer neuspešnih) poskusih za izboljšavo travnikov s posipanjem mavca denimo priča Hartmannova razprava iz leta 1775.

Med vsebinami, ki obravnavajo vzrejo domačih živali, prevladuje ovčereja, ki so se ji posamezni člani, na čelu s Pompejem Brigidom, tudi podrobneje posvečali.²⁵ Sledita govedoreja in konjereja, v zbirki pa je tudi nekaj razprav, ki se ukvarjajo z živinorejo nasploh. Z živinorejo povezana literatura med drugim obravnava tudi boljšo organizacijo paše, izboljšavo pašnih površin in uporabo raznih krmil. Prisotna je tudi veterinarska literatura. Z zdravljenjem bolezni ovc se na primer ukvarjata Willburgova priročnika iz let 1774 in 1779, z zdravljenjem bolezni goveda pa Žagarjev *Abhandlung von dem Mehlthau als der grösten Ursache der Hornviehseuche*

²¹ Ibid., str. 20–21.

²² Ibid., str. 23.

²³ Ibid., str. 21.

²⁴ Ibid., str. 10–11.

²⁵ Ibid., str. 13–19.

(1775). Zelo dobro so zastopani priročniki, učbeniki pa tudi periodične publikacije s področja čebelarstva, vključno s prvo izdajo Janševega učbenika iz leta 1775 in Kurellovim priročnikom iz leta 1773. S čebelarstvom so se intenzivneje ukvarjali tudi posamezni člani družbe, na čelu s Petrom Pavlom Glavarjem.²⁶

V zbirki je tudi nekaj vsebin s področja geografije in kartografije ter večje število potopisov in dnevnikov uglednih raziskovalcev, kot so na primer Peter Kalm, Carl von Linné in James Cook, z večjih raziskovalnih odprav po raznih evropskih, azijskih in ameriških deželah. Posamezni potopisi se osredotočajo na naravne vire ter preglede stanja in razvitosti raznih gospodarskih panog v evropskih, pa tudi nekaterih neevropskih deželah. Takšen je na primer Youngov potopis po severni Angliji v nemškem prevodu iz leta 1772. Tudi družba je posvetila nekaj pozornosti področju spoznavanja dežele kot osnovi za pravilno gospodarjenje. V okviru tovrstnih prizadevanj je bilo organizirano potovanje, na katero so leta 1774 poslali Hacqueta, Ghiela in Mühlbacherja, da bi »preiskali deželo in njene prirodne zaklade ter predstavili predloge, kako naj se ti ohranijo, izrabijo in razvijejo ter zbrali gradivo za politično zgodovino Kranjske.«²⁷

Med družbinimi dejavnostmi je bila tudi pomoč pri uresničevanju državnega načrta za razvoj manufaktur, z namenom povečanja domače proizvodnje po izgubi Šlezije, s čimer je monarhija poskušala zagotoviti surovine v državi in s tem zmanjšati potrebe po uvozu surovin.²⁸ Posledično je v zbirki precejšnje število priročnikov in učbenikov s področja keramičarstva, tesarstva, kovaštva, papirništva, pečarstva in steklarstva, posamezni naslovi pa so tudi s področja urarstva, zlatarstva in drugih obrti.

Povezave posameznih članov z ljubljanskim jezuitskim kolegijem so med drugim botrovale temu, da je bila na kolegiju leta 1769 s pomočjo družbe in ob posredovanju deželnih stanov ustanovljena stolica za risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko, na kateri je do leta 1784 poučeval Gabrijel Gruber, nasledil pa ga je Jožef Schemerl.²⁹ Tudi v družbini zbirki ne manjka izdaj s področja matematike oziroma geometrije, pa tudi fizike (predvsem optike, mehanike in astronomije), inženirstva, civilnega in vojaškega gradbeništva (na čelu s hidrotehniko) in arhitekture. Med prominentnejšimi matematiki in fiziki so zastopani Leonhard Euler, Bernard Forest de Bélidor, Nicolas-Louis de La Caille, Ruđer Bošković, Georg Erns Stahl in Abraham Gotthelf Kästner. Precej je temeljnih in področnih naravoslovnih del, na čelu z relativno obsežno zbirko odmevnejših teoretskih, preglednih ali teritorialno specifičnih botaničnih in zooloških izdaj avtorjev, kot so na primer Carl von Linné, Jacob Christian Schaeffer, Nikolaus Joseph von Jacquin in Albrecht von Haller. Precej je tudi literature s področja mineralogije in petrologije ter rudarstva in metalurgije odmevnejših avtorjev, kot so bili na primer Ferber, Born, Wallerius in Lehmann. Družbina knjižnica je torej vsebovala tudi raznovrstno literaturo za podporo njihovemu predlogu za združitev teoretične fizike z eksperimentalno fiziko

²⁶ Ibid., str. 13, 19–20.

²⁷ Ibid., str. 8.

²⁸ Ibid., str. 2.

²⁹ Ibid., str. 23.

in naravoslovjem in s tem okrepitev omenjenih študijev na ljubljanskem kolegiju, do katere pa zaradi ukinitve jezuitov ni prišlo.³⁰

Posamezni priročniki s področja tehničnega risanja in slikarstva so verjetno posledica delovanja risarske šole za obrtnike in umetnike, ki sta jo leta 1785 odprla Schemerl in dvornokomerčni svetnik Leitenbach.³¹ Ne glede na to, da so bili še posebej uspešni družbini tečaji predilstva,³² pa je količina tovrstne literature zanemarljiva.

Tudi kemijskih in medicinskih del (predvsem s področja anatomije in kirurgije) je v zbirki relativno veliko. To je verjetno posredno in neposredno povezano tako z eksperimentalnim delom posameznih članov kot tudi s Hacquetovim delovanjem na jezuitskem kolegiju. Med letoma 1785 in 1787 je namreč poučeval medicinsko, gospodarsko in obrtno kemijo ter anatomijo na tamkajšnji stolici za kemijo,³³ zainteresirani javnosti pa je bila v Ljubljani na razpolago tudi njegova zasebna anatomsko šola. Predvsem med avtorji medicinskih del je precej odmevnih avtorjev, na čelu z Evstahijem, Fallopiusom, Morgagnijem, Hunterjem, Camperjem, Bartholinom in Leskejem.

Dobro je zastopana tudi sočasna periodika s področja uporabnih in naravoslovnih ved. Med več kot dvajsetimi revijami in zborniki, ki so jih izdajale sorodne evropske ustanove, akademije in razna naravoslovna društva, so v zbirki na primer publikacije bernske, bretonske, berlinske, praške, leipziške, wittenberške, pariške, braunschweiske, pfalške, šlezijske, graške in videmske družbe. Med naravoslovnimi revijami sta na primer berlinski *Naturforscher* in *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*, v katerih so v času delovanja družbe prispevke objavljali tudi posamezni člani.

V obliki objav v *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain* in *Sammlung nützlicher Unterrichte* je zastopana tudi literarna produkcija posameznih članov na temo ovčereje, čebelarstva, predilništva, papirništva, zdravljenja bolezni živine, izboljšav na področju obdelave zemlje in pašnikov, pognojevanja, setve ter oskrbe dežele z žitom, pridelave lanu, konoplje ter krmilnih rastlin, svilarstva, gojenja murv, vzdrževanja gozdov, organizacije srenjskih pašnikov, vprašanja koncentracije podložniških zemljišč, za deželo primernih industrijskih panog, spoznavanja dežele kot pogoja za uspešno gospodarjenje in raznih drugih ekonomskih vprašanj. Temu se pridružujejo samostojne objave posameznih članov, in sicer: Hacquetove *Mineralogischbotanische Lustreise, von dem Berg Terglou in Krain, zu dem Berg Glockner in Tyrol, im Jahr 1779 und 81* (Dunaj, 1783), *Plantae alpinae Carniolicae* (Dunaj, 1782) in *Oryctographia Carniolica* (Leipzig, 1778), Scopolijeve *Res naturales nouiter detectae aut illustratae in itinere Goritensi voluntate ac favore* (Gorica, 1781), *Eingleitung zur Kenntniss und Gebrauch der Fossilien* (Riga in Mettau, 1769), *Memoria che riportò il premio sopra il quesito proposto dalla Ces. Reg. Società d'Agricoltura di Gorizia e Gradisca* (Gorica, 1769 in 1781), *Flora Carniolica* (Dunaj, 1772) *Entomologia Carniolica* (Dunaj, 1763) in *Introductio ad historiam naturalem* (Praga,

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Ibid., str. 22.

³³ Ibid., str. 6.

1777), Griselinijeva *Nuova maniera di seminare, e coltivare il formento* (Benetke, 1765), Beckmannovi *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen* (Leipzig, 1781 in 1783) in *Grundsätze der teutschen Landwirthschaft* (Göttingen in Gotha, 1769), Gruberjeva *Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain* (Dunaj, 1781), Linhartov *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs* (v rokopisu) in Schemerlov *Abhandlung über die vorzüglichste Art an Flüssen und Strömen zu bauen* (Dunaj, 1782).

Čeprav je vsebina knjižnice Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem skladna predvsem z njenimi temeljnimi cilji in dejavnostmi, pa se je v njej znašlo tudi kako lahkotnejše literarno delo,³⁴ nekaj starin,³⁵ neuchâtelska izdaja Rousseaujevih zbranih del iz leta 1775 ter posamezne izdaje s področja cerkvene in posvetne zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved (npr. diplomatike, epigrafike, numizmatike in genealogije), teologije, cerkvenega in civilnega prava, filozofije ter jezikoslovja.

Provenience knjig iz knjižnice Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem

Pregled znamenj nekdanjega lastništva v družbinih knjigah in podatkov o posameznih izdajah, ki so razvidni iz drugih historičnih evidenc licejske knjižnice, kaže, da je bila slaba četrtnina knjig pred vključitvijo v zbirko last posameznikov. Seznami družbinih izdatkov za knjige, ki so omogočali natančnejši vpogled v načine pridobivanja gradiva, niso ohranjeni, vendar je precej verjetno, da je bilo zasebnih donacij še več, kot je razvidno iz danes ohranjenih znamenj nekdanjega lastništva oziroma drugih virov.

Štirinajst medicinskih del, ki imajo na naslovni strani tudi podpis Balthasarja Hacqueta, je bilo nekoč del njegove osebne knjižnice. Triindvajset knjig je – sodeč po lastniških vpisih na naslovnih straneh – v zbirko prišlo iz knjižnice ljubljanskega jezuitskega kolegija, kar zaradi tesnih povezav družbe z jezuiti niti ni presenetljivo. Popisi ostankov leta 1773 pogorele ljubljanske knjižnice³⁶ teh naslovov oziroma izdaj ne navajajo in so jih, čeprav okoliščine transferja gradiva iz ene v drugo zbirko niso pojasnjene, morda prinesli člani družbe, ki so delovali tudi na kolegiju. Med knjigami iz jezuitskega kolegija je na primer Valvasorjeva *Topographia Ducatus Carnioliae*, ki vsebuje zabeležko, da gre za dar žene Franca Alberta Pelzhofferja, ter Vezalijeva *De humani corporis fabrica libri septem* iz leta 1555 z lastniškim vpisom kolegija, ki jo katalog družbine knjižnice in tudi Wildejev popis (verjetno napačno) navajata kot prvo izdajo iz leta 1542, medtem ko popis ostankov jezuitske knjižnice sploh ne navaja nobene od teh izdaj. Lahko, da je šlo pri prenosu teh knjig za neke vrste reševanje pomembnejših oziroma za družbo relevantnih knjig po razpustitvi jezuitskega reda leta 1773 oziroma po ukinitvi kolegija. Iz ohranjenih

³⁴ Na primer *Nouveaux [!] amusemens du coeur et de l'esprit* (Amsterdam, 1741).

³⁵ Na primer deset Vitruvijeveh knjig o arhitekturi (Nürnberg, 1548) in Gessnerjeva *Historia plantarum* (Pariz, 1541).

³⁶ *Verzeichniß*, 1775 in *Specification*, 1775.

knjig je mogoče sklepati, da je ne glede na skromno število naravoslovnih vsebin na seznamu jezuitskih knjig, ki so bile leto po požaru namenjene študijski knjižnici,³⁷ kolegij v 18. stoletju hranil tudi tovrstno literaturo, kar bi bilo glede na kurikulum povsem pričakovano. Mogoče je tudi, da je bilo po ukinitvi kolegija v družbino knjižnico premeščenih še več knjig, predvsem z različnih področij naravoslovja in uporabnih ved, vendar te, kot tudi številne druge knjige z jezuitskega kolegija, ki jih danes hrani NUK, ne vsebujejo značilnih oznak lastništva. Tudi dve knjigi, ki vsebujeta lastniške vpise goriškega in dunajskega jezuitskega kolegija, sta bili morda še pred tem del zbirke ljubljanskega kolegija.

Posamezne izdaje, ki jih navajata družbin katalog in Wildejev popis, vsebujejo podpise ali ekslibrise Franca Henrika Raigersfelda, Maksimilijana Tauffererja, Frančiška Bernarda Tauffererja, Henrika Mateja Schweigerja in Bernardina Erberga. Štiri knjige, ki jih navajata katalog družbine knjižnice iz leta 1781 in Wildejev popis, nosijo lastniški zaznamek dunajskih trinitarijancev. Iz dunajskega Terezijanišča je v zbirko prišel priročnik za ovčerejo Carla Augusta Geuterbrücksa. Pet del s področja vojaških znanosti vsebuje podpise nekega Josephusa de Pezingerja iz Parme, datirane v leti 1770 in 1776. Tri knjige so bile – kot je razvidno iz lastniških vpisov – nekoč del Bibliotheca Windhagiane, ki jo je med letoma 1656 in 1670 na gradu Windhag na Zgornjeavstrijskem zbral pravnik in politik Joachim Enzmiller. Tu so še primerki z lastniškimi vpisi in ekslibrisi Bibliotheca Nehemianae iz Sondermühlne, kartuzij v Mauerbachu in Gmingu, Jeana Baptista de Marchala (iz let 1744 in 1765), nekega zdravnika Joannesa Michaela Hinterholzerja, Laurentiusa Rebecka, H. Schramma, Bernardina Erberja, F. Nissla, Joannesa Baptiste Marcusa Josephusa Zuanija, Agostina de Talamedosa (z letnico 1669), nekega Andree Rivinja iz Firenc, ki je knjigo prejel od Quirinusa Gottfrieda Schacherja, Karla Friderika Dingelstedta iz Halberstadta (z letnico 1739), Dionizija Ferdinanda Gröllerja, nekega pavlinca Mathiasa Frehimanna, Giacoma Baldinesia iz Biroze in slikarja Marca Antonia Chiarinija (1692). Pri sklepanju, da so bili prav ti izvodi nekoč del družbine knjižnice, je sicer potrebna določena mera previdnosti, saj obstaja možnost, da je šlo za dvojnice iz drugih zbirk, ki niso bile izbrane za prodajo na dražbi leta 1794. Na dražbi so prodajali 632 dvojnic v 967 zvezkih z ocenjeno vrednostjo 299 goldinarjev in 56 kron. Seznam je bil urejen po formatih in znotraj tega po abecedi, poleg tega pa je imel še dodatek s 5050 zvezki. Ta je vseboval knjige, ki naj bi jih glede na tedanje odredbe prodali po teži.³⁸ Med knjigami, ki so navedene s podatki o avtorju, naslovu in impresumu, sicer družbinih knjig ni zaslediti, možno pa je, da so bile med tistimi, ki so jih prodajali po teži. Verjetno je bilo med njimi tudi večje število nepopolnih in defektnih izvodov.

Med nekdanjimi lastniki oziroma donatorji posebno poglavje predstavlja Žiga Zois. Kar 106 istih izdaj, ki so večinoma s področja mineralogije, rudarstva, botanike in zoologije, se namreč pojavlja v družbinem katalogu³⁹ ali v Wildejevem

³⁷ *Verzeichniß*, 1775.

³⁸ [Wilde], *Verzeichniß*, 1794 in Stefan, *Zgodovina*, 2009, str. 16.

³⁹ *Catalogus Librorum*, 1781.

popisu,⁴⁰ pa tudi na seznamu Zoisovih knjig, ki jih je licejska knjižnica odkupila leta 1823.⁴¹ Triintrideset naslovov oziroma izdaj je duplikatov, od katerih je en izvod leta 1787 verjetno prišel v licejsko knjižnico z družbino, eden pa leta 1823 z Zoisovo zbirko. V štiriindvajsetih primerih je del letnikov serijskih publikacij in posamičnih delov monografij, ki so izšle v več zvezkih, naveden na seznamih družbinih, del pa na seznamu Zoisovih knjig. Taka primera sta revija *Der Naturforscher* in Hacquetova *Oryctographia*. V primeru duplikatov monografij je zelo verjetno, da jih je Zois kupil v dveh izvodih, in sicer enega za lastno zbirko, drugega pa za družbino zbirko, pri čemer sta danes v NUK ohranjena oba izvoda. V primerih, ko se del letnikov serijskih publikacij in posamezni zvezki monografij, ki so izšle v več zvezkih, pojavlja v družbinem, del pa v Zoisovem katalogu, bi lahko sklepali, da je šlo za izposajo oziroma kroženje posameznih letnikov in zvezkov med obema zbirkama. Leta 1823 naj bi triintrideset knjig iz Zoisove zbirke izločili in jih prodali na dražbi, ker so jih – verjetno zato, ker so že imeli izvode iz knjižnice Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti – lahko pogrešili. To so verjetno tiste izdaje, ki se pojavljajo v vseh katalogih in popisih, tj. družbinih in Zoisovem ter Wildejevem, danes pa je ohranjen le po en izvod.

Nekatere knjige pa so se, kot je razvidno iz danes ohranjenih popisov in katalogov, preselile tudi iz družbine knjižnice v Zoisovo. Na seznamu izločenih knjig je na primer naveden Schreberjev *Beschreibung der Gräser nebst ihren Abbildungen nach der Natur*, ki ga najdemo na seznamu Zoisovih knjig iz leta 1823. Podobno verjetno velja še za nekaj drugih naslovov. Le Pautrovih *Les plans, profils et elevations des ville et château de Versailles*, ki vsebujejo ekslibris Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti, ni na nobenem od seznamov družbinih knjig, so pa v katalogu iz Zoisove zbirke iz leta 1823.⁴² Beyerjeva *Otia metallica* je prav tako na seznamu Zoisovih knjig, na naslovni strani pa ima značilno zabeležko »Zur Mechanik«, ki priča o tem, da je bila nekoč del družbine knjižnice. Denisove *Merkwürdigkeiten der k. k. garellischen öffentl. Bibliothek am Theresiano* iz leta 1780, Hoffmanov *Abhandlung über die Eisenhütten* iz leta 1783 in Wöllnerjev *Unterricht zu einer kleinen aber auserlesenen ökonomischen Bibliothek bestehend in einer Anzeige der besten ökonomischen Bücher und derer vornehmsten in grössern Wercken zerstreuet befindlichen Abhandlungen über alle Theile der Landwirthschaft* iz let 1764–65 so navedeni v katalogu družbine zbirke in v Zoisovem katalogu, ni pa jih v Wildejevem popisu in v prvem katalogu Licejske knjižnice iz leta 1803.⁴³ Te in še nekatere druge knjige so bile verjetno še pred letom 1787 prenesene v Zoisovo zbirko. Morda je bilo tovrstnih kroženj knjig oziroma izposojanja posameznih del s strani članov, ki so se ukvarjali z različnimi področji in poskusi, še več, vendar o tem ni nedvoumnih dokazov.

⁴⁰ [Wilde], *Verzeichniss*, 1778.

⁴¹ *Bibliothecae Sigismundi*.

⁴² *Ibid.*, [34].

⁴³ Ta je tedaj že obsegal zbirke razpuščenih samostanov ljubljanskih bosonogih avguštincev, stiških in kostanjeviških cistercijanov, kartuzijanov iz Bistre, devinskih servitov, zbirko Karla Peera in manjšo donacijo zdravnika Jakoba Pfandla. Wilde, *Bibliothecae*, 1803.

Sklep

Zbirka Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti ni bila obsežna, vendar pa je bila vsebinsko ažurna, predvsem na področjih kmetijstva in sorodnih ved, pa tudi obrtništva, ekonomije, kemije, fizike, gradbeništva in arhitekture, botanike, zoologije, rudarstva in metalurgije, matematike, fizike in medicine. Ta področja se v grobem skladajo z družbinim poslanstvom in izpričanimi dejavnostmi, prisotne pa so bile tudi vsebine, ki so bile z njenimi osnovnimi cilji in agendami povezane nekoliko bolj posredno ali pa sploh ne. Ko je z odlokom Študijske dvorne komisije z dne 15. januarja 1791, št. 136, cesar Leopold II. odločil, da se pri liceju v Ljubljani uredi javna študijska knjižnica, je prav zaradi družbine zbirke ob dokončanju prvega popisa fonda licejske knjižnice Franz Wilde lahko zapisal, da je v »strokah botanike, arhitekture, semiotike, kemije, kirurgije, kmetijstva, prirodopisa, arheologije, geografije in stare zgodovine prisotna dobro izbrana zaloga.«⁴⁴ Preostale zbirke, ki so sestavljale osnovni fond licejske knjižnice – z izjemo posameznih matematičnih, fizikalnih in medicinskih del v popisih knjig iz ljubljanskega jezuitskega kolegija in v nekaterih drugih zgoraj omenjenih zbirkah⁴⁵ – so sočasna dela s področja naravoslovja in uporabnih ved vsebovale bolj izjemoma. Naslednji večji sklop tovrstnih vsebin je knjižnica pridobila šele leta 1823 z nakupom Zoisove zbirke.⁴⁶

Malo manj znano je, da je ponovno oživljena Kranjska kmetijska družba leta 1820 – verjetno v želji po simbolični kontinuiteti – na podlagi razsodbe, po kateri je bila upravičena do vrnitve vsega premoženja nekdanje (tj. prve) Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem, licejsko knjižnico zaprosila za vrnitev svoje nekdanje knjižne zbirke. Matija Kalister, kasneje pa tudi Matija Čop, sta temu nasprotovala, saj naj ne bi bilo dokumentacije o tem, kako so knjige prispele v licejsko knjižnico in jih nikoli niso obravnavali kot depozit, ampak vseskozi kot lastnino. Pri oblikovanju fonda so jih priključili preostali knjižni zalogi, jih v sklopu celote obdelali in postavili na različne lokacije glede na vsebinsko ureditev zbirke. Eden od protiaargumentov za vračilo je bil, da ni dokazano, da družbine knjige niso bile nabavljene iz državnih sredstev, ampak iz prispevkov njenih članov, kar naj bi trdil odbor Kmetijske družbe. Odbor naj ne bi tajil, »da je prejšnja družba večinsko podpora, ki je bila za njeno eksistenco bistvena, prejemale iz javnega fonda, ta znesek pa je v vsakem primeru močno presegal vrednost knjig, ki se sedaj postavljajo pod vprašaj.«⁴⁷ Zaradi tega argumenta je bila vloga za vračilo knjig z gubernijsko odredbo 11. septembra 1834 zavrnjena.⁴⁸ Kot je razvidno iz danes ohranjenih podatkov o nekdanjem lastništvu družbinih knjig, trditev, da so bile te pridobljene z javnimi sredstvi, drži le deloma, vendar je knjižna zbirka Družbe za kmetijstvo in uporabne umetnosti na Kranjskem prav na podlagi tega argumenta ostala v licejski knjižnici. Danes tako predstavlja specifičen pomnik organizira-

⁴⁴ Stefan, *Zgodovina*, 2009, str. 16–17.

⁴⁵ *Specification*.

⁴⁶ Svoljšak, *Knjižnica*, 2019.

⁴⁷ Stefan, *Zgodovina*, 2009, str. 39.

⁴⁸ *Ibid.*

nega razsvetljenskega prizadevanja za ekonomske reforme ter razvoj uporabnih ved in naravoslovja na današnjem slovenskem ozemlju. Zaradi vključenosti v oba predloga za ustanovitev javne študijske knjižnice pa je bila zbirka tudi bistven del prvih organiziranih prizadevanj za ustanovitev predhodnice današnje Narodne in univerzitetne knjižnice.

Viri in literatura

Viri

- Bibliothecae Sigismundi Liberi Baronis de Zois Catalogus*. NUK, Ms 667.
- Bücherkatalog der kaiserl. königl. ökonomischen Gesellschaft in Krain (1)*. NUK, Ms 1933.
- Catalogus Librorum, Sumptibus Casareo–Regiae Societatis agrariae Labacensis comparatorum, qui in ejusdem Societatis Bibliotheca asservantur*, 1781. NUK, Ms 1933.
- Specification deren Büchern welche zum Theill in dem gewesten Collegio zu Laybach in einen Kasten verwahret gewesen, und zum Theill durch Studentes nach und nach zusammen getragen worden. (1, 1775)*. NUK, Ms 1940 (1).
- Verzeichniß der vom Feuer geretteten Bücher des gewesten Collegii S. J., 1775*. NUK, Ms 1940.
- Verzeichniß der Laybacher akademischen Büchersammlung kraft des gemachten Inventariums den 4ten May 1788*. NUK, Ms 1496.
- Verzeichniß der von der Agrikulturs Bibliothec abgängigen Bücher (1, 1794)*. NUK, Ms 1933.
- [Wilde, Franz], *Verzeichniß der Laybacher akademischen Büchersammlung kraft des gemachten Inventariums den 4ten May 1788*. (1), NUK, Ms 1946.
- Wilde, Franz, *Bibliothecae Caes. Reg. Lycei Labac. In Ducatu Carnioliae Catalogus. Partes IV. cum indice generali Autorum, et Operum*, 1803, NUK [brez signature].
- [Wilde, Franz], *Verzeichnis der in der öffentlichen Bibliothek des kaiserl. königl. Lycäums zu Laibach vorhandenen Duplikate [...]*, 1788, NUK [brez signature].

Literatura

- Kodrič-Dačić, Eva, A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem. *Anton Tomaž Linhart* (ur. Ivo Svetina, Francka Slivnik, Verena Štekar-Vidic). Ljubljana, 2005, str. 351–377.
- Stefan, Konrad, *Zgodovina C. kr. Študijske knjižnice v Ljubljani*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2009.
- Sušjan, Andrej, Južnič, Stanislav, *The Carniolan Society for Agriculture and Useful Arts 1767–87: promoting practical and theoretical knowledge based on cameralist and physiocratic ideas. Austrian history yearbook* 49, 2018, str. 105–127.
- Svoljšak, Sonja in Kocjan, Urša, *Provenience starih tiskov Narodne in univerzitetne knjižnice = Provenances of the National and University Library's old prints*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2013.
- Svoljšak, Sonja, *Izbor prepovedanih avtorjev in del iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice = A selection of banned authors and works from the National and University Library collection. In vendar so jih brali*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2018, str. 61–157.
- Svoljšak, Sonja in Vidmar, Luka, *Knjižnica barona Žige Zoisa: središče razsvetljenske kulture na Slovenskem = Baron Sigismund Zois's library: the centre of enlightenment culture in Slovenia*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2019.

Umek, Ema, Kranjska kmetijska družba: 1767–1787. *Arhivi* 29/1, 2006, str. 1–34.

Vidmar, Luka, Avtorji in bralci prepovedanih knjig na Slovenskem v zgodnjem novem veku: libri prohibiti iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice = Authors and readers of banned books in Slovenian lands in the Early Modern age: Libri prohibiti from the National and University Library collection. *In vendar so jih brali: prepovedane knjige na Slovenskem v zgodnjem novem veku iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice = And yet they read Them: banned books in slovenia in the Early Modern age from the National and University Library collection* (ur. Urša Kocjan). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, str. 9–59.

Vidmar, Luka, Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku. *Jezik in slovstvo* 67, št. 1/2, 2022, str. 253–281.

S U M M A R Y

The Library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola and the Beginnings of the Lyceum Library

Sonja Svoljšak

The Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola was founded in 1767 at the initiative of the Imperial Court, following the example of similar societies in Europe, notably the Bernese Die Ökonomische Gesellschaft and the Breton Societe d'agriculture de commerce et des arts. Initially, it operated within the framework of the Provincial Commercial Chamber, but in 1769 it became a consultative body directly subordinate to the Provincial Governorship with the aim of contributing to the increase and improvement of agricultural production and manufacturing activities in Carniola, in accordance with the political and economic doctrines of the Enlightenment at the time. One of the foundations for its operation was also the book collection, which, after the dissolution of the society in 1787, became part of the then still emerging public study library at the Ljubljana Lyceum.

Even before the Lyceum Library began to operate, individual members of the society were active in preparing initiatives and plans for its establishment. The first initiative came on 27 April 1784 from the president of the Society for Agriculture and Applied Arts, Count Jurij Jakob Hohenwart, who proposed to the authorities in Vienna that the existing Ljubljana libraries be merged into a public study library. On 24 May 1784, an even more extensive and detailed plan for the establishment of a public study library in Ljubljana that included a plan for its financing and staffing was sent to the Governorate of Inner Austria from the Ljubljana district office. The plan was signed by Anton Taufferer, but it was supposedly drawn up by Anton Tomaž Linhart, also a member of the Society. In both initiatives, the society's library played a central role.

After the dissolution of the Society in 1787, which was mainly a consequence of socio-economic changes, its assets were transferred to the debt fund, and its collection of 572 works in 2,086 volumes was, by a high decree of 6 August 1787, handed over to the emerging Lyceum. A closer examination of both catalogues and the inventory list from 1788 during the recent reconstruction of the collection, showed a slightly different size of the collection. The number of titles of identified printed books and manuscripts that are today kept by the National and University Library is 682. 62 titles listed in the aforementioned catalogues and inventory were not found in the current collection.

Most of the collection is in line with the Society's mission and purpose. It also shows close connections with the Ljubljana Jesuit College, where some of its members lectured. Contemporary editions from various fields of applied and natural sciences are predominant, but there are also some works by older authors in contemporary editions, as well as individual titles that have no direct connection with the society's basic activities. The majority of works, which reflect the Enlightenment transition from traditional methods to empirical science-based approaches to farming deal with various aspects of agriculture, animal husbandry, forestry and beekeeping. They are followed by works from the fields of various crafts, mathematics, physics, engineering, civil and military construction, architecture, geography, physics, chemistry and medicine. There are also a considerable number of manuals and textbooks, as well as theoretical works on political economy and contemporary periodicals from the fields of applied and natural sciences.

According to the preserved signs of former ownership and the data in other pertinent sources that are kept at the National and University Library, approximately a quarter of the books were owned by individual members of the Society, as well as various other individuals and institutions before they were included in the collection. Some books came to the collection from the library of the Ljubljana Jesuit College. In terms of the number of books they contributed to the library two individuals stand out: Balthasar Hacquet and Sigismund Zois. Therefore, the argument that the books were purchased exclusively from the state funds that was used by the Lyceum Library in order to reject the newly established Carniolan Agricultural Society's request for their return in the 1820s, was only partly valid.

The Library of the Society for Agriculture and Applied Arts in Carniola is today primarily a specific monument of organized patriotic efforts for economic reforms and the development of applied sciences and natural sciences in present-day Slovenian territory. During its existence, it was also an essential part of the earliest organized efforts to establish the predecessor of the National and University Library, the Lyceum Library.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 3-4 (172) | str. 233–469